

tarttunut Pulkkiseen, mistä seuraava näyte: »Kajoamatta enemmälti kyseisen, pääasiassa maallikoiden käymän kieli-kiistan yksityiskohtiin, jotka nykylukijaa tuskin enää kiehottavat, valaistakoon Beckerin sanomalehden merkitystä kielenviljelyn kannalta A. J. Sjögrenin jo 1821 esittämällä terävänäköisyyttä osoittavilla sanoilla, joiden mukaan Viikkosanomista on ollut oppineillekin 'se hyöty, että se on aiheuttanut vilkkaan kiistan kielen omalaatuisuudesta ja sen johdosta synnyttänyt monipuolisia selityksiä tästä asiasta ja lisännyt toivoa saada kerran säännötely ja omalle hujalle pohjalle rakentuva kirjakieli» (s. 15—16).

Päivi Rintala

Lapsenkieli luokkayhteiskunnassa

BENGT LOMAN *Barnspråk i klassamhälle. Liber läromedel, Lund 1974, 269 s.*

Bengt Loman on monipuolinen ruotsalainen lingvisti, joka tällä hetkellä työskentelee Suomessa. Paitsi tutkimustyöllään hän on edistänyt kielitiedettä julkaisemalla mm. hyödyllisiä antologioita, joista nyt esiteltävänä oleva on uusin. Tähän kirjaan Loman on koonnut neljätoista sosiolingvististä tutkielmaa, jotka tavalla tai toisella sivuavat lapsen kielellistä »köyhyyttä» ja Bernsteinin selitystä siitä. Artikkeleita yhdistää Lomanin itsensä kirjoittama kriittinen arvio Bernsteinin kieliteoriasta.

Ongelma, johon Bernsteinin selitys liittyy, on visainen. Teollistuneessa monimutkaisessa yhteiskunnassa, jossa koulutus on ihmisen työhön sijoittumisen ja menestymisen kannalta yhä tärkeämpää, on ilmennyt, että osa lapsista on vaikeasti koulutettavissa — lukutaidottomuus lisääntyy, oppimismotivaatio on vähäinen. Bernstein pyrkii selittämään

tätä siten, että Englannissa työväenluokan lapset sosiaalistetaan kielellisesti niin, että kodin ja koulun kielellisen maailman välissä on kuilu. Keskiluokan lasten kotona saama sosiaalistaminen on taas luonteeltaan aivan samanlaista kuin se, mitä heille koulussa tarjotaan, ja tästä syystä heillä ei vastaavia ongelmia olekaan. Bernsteinin mukaan siis koulutettavuus määräytyy lasten kielellisestä valmiudesta sekä perhekasvatuksesta.

Tällaisen ratkaisun kriittisen analysoinnin tarve on synnyttänyt tuloksia muuallakin kuin Ruotsissa. Edellisenä vuonna ilmestyi Saksan liittotasavallassa Hagerin, Haberlandin ja Parisin mainio teos »Soziologie + Linguistik», jonka alaotsikko on kuvaava: »Die schlechte Aufhebung sozialer Ungleichheit durch Sprache». Saksalaiset toteavat teoksessaan, että englantilaisen sosiolingvistin Basil Bernsteinin teoria kahdesta koodista, keskiluokan käyttämästä ns. taidokkaasta (elaborated) ja työväenluokan omaksumasta suppeasta (restricted), on johtanut lähinnä kolmenlaisiin seurauksiin. Ensinnäkin kuluttajat ovat huolissaan koulussa ilmenevästä äidinkielen vaikeuksista ja perustelevat ns. kompensatorisen eli tukiopetuksen tarvetta viittaamalla Bernsteinin »tutkimustuloksiin». Eksegeetteiksi nimittävät kirjoittajat niitä, jotka toistavat Bernsteinin ryhmän kokeita sellaisinaan ja lähtevät oletuksesta, että vastaavanlainen kahden koodin jako olisi annettuna olemassa muissakin yhteiskunnissa (esim. Länsi-Saksassa, Yhdysvalloissa). Nämä eksegeetit eivät kysele teoreettisten perusteiden vedenpitävyyttä. Bernsteinin kritisoiijat puolestaan näkevät tällaisen kiteytyneen ajattelun vaarat. Heistä osa on lingvistejä, kuten Loman itse, amerikkalainen William Labov ym., osa taas sosiologeja, kuten mainitut saksalaiset, jotka pitävät tällaista koodiajattelua lähinnä esiteoreettisena, ei vielä vakavasti otettavana teoriana.

Lomanin kirjassa on annettu tilaa paitsi Bernsteinille itselleen sekä joillekin hänen ryhmänsä tuloksille, myös eriastei-

sille kritisoijille ja toisaalta kaikkein automaattisimmille toistajille. Tulos on varsin jäntevä ja ajatteluttava, ongelma ja sen ratkaisuyritykset näkyvät koko visaisuudessaan selvästi. Bernsteinilta itseltään on kaksi artikkelia, jotka koskevat lasten sosiaalistamista sosiolingvistiseltä kannalta. Näissä hän toteaa, että yhteiskuntaluokka on tärkein lapsen kielelliseen käyttäytymiseen ja maailmankuvaan vaikuttava tekijä. Tähän liittyvät kahden eri yhteiskuntaluokan perherakenne ja kasvatustottumukset. Niinpä Bernstein väittää, että työväenluokan perhe on useammin auktoriteettiin ja asemaan kuin perheenjäsenten henkilökohtaisiin ominaisuuksiin orientoitunut ja kasvatusta sen mukaan enimmäkseen autoritääristä, rankaisevaa ja niukasti verbalisoitunutta. Keskiluokan perheen roolijärjestelmä on sen sijaan avoin, henkilöihin orientoitunut, mikä johtaa lapsen vivahteikkaampaan minäkuvaan ja kykyyn kehittää itsenäistä ajattelua. Kasvatustilanteet voidaan nähdä neljänä eri kontekstityyppinä: säätelevänä, opettavana, mielikuvitusta elvyttävänä sekä ihmissuhteisiin liittyvänä. Siitä, missä määrin ja miten kukin näistä konteksteista on lapselle ennen kouluikää kielellisesti tarjolla, riippuu hänen tuleva kielellinen maailmankuvansa. Bernsteinin ryhmän kaksi kiinnostavinta empiiristä artikkelia on myös mukana. Toinen, P.R. Hawkinsin tutkielma käsittelee 5-vuotiaiden työväenluokan ja keskiluokan lasten tapaa käyttää nominilausekkeita eräissä koetilanteissa. Tulos viittaa siihen, että työväenluokan lapset käyttävät ilmauksia, jotka ovat enemmän sidoksissa tilanteeseen kuin keskiluokan lasten puhunnokset: siis heillä on suurempi osa nominilausekkeista eksoforisia, tilanteeseen viittaavia pronomineja. W. P. Robinsonin kirjoitus puolestaan käsittelee sitä, millä tavoin on voitu todeta äitien vastausten kyselyikäisille vaikuttavan siihen, miten lapset itse suhtautuvat vastaamiseen kouluikäisiksi tultuaan. Toisin kuin Hawkinsin tulokset nämä Robinsonin selvitykset tuntuvat sikäli varsin uskotta-

vilta, että tiedetään toisaalta (esim. Barnesin ja muiden tutkimuksista), miten vieläpä kouluikäisillä vaikuttaa oppimisen ja tiedon luonteen käsittämiseen se, millä tavoin opettajat muotoilevat kysymyksiä ja odottavat niihin vastattavan.

Bernsteinin lähituntumaan liittyy vielä kaksi kirjoittajaa. M.A.K. Halliday käsittelee etupäässä pragmalingvistiikan tarpeellisuutta, käsiteparin kompetenssi—performanssi hedelmättömyyttä kielen yhteisöllistä puolta tutkittaessa sekä eri kontekstityyppien vaikutusta lapsen merkityspotentialin kehittymiseen. Tässä kirjoituksessa ei oteta suoranaisesti kantaa Bernsteinin tuloksiin. Paljon kriittisemmin lähinnä Bernsteinin käsitteisiin suhtautuu Hallidayn oppilas M. Coulthard, joka hyvin perusteellisessa käsitteanalyysissään osoittaa monia keskeisiä ajattelun heikkouksia ja virhepäätelmiä sekä Bernsteinin ohjelman »teoreettisessa» puolella että toisaalta sen tulosten tulkinnessa. Hän huomauttaa mm. aivan oikein, että sellaiset tulokset kuin »keskiluokka käyttää enemmän X:ää kuin työväenluokka» saattavat olla sinänsä mielenkiintoisia, mutta ne eivät todista mitään kielellisen potentiaalinen kvalitatiivisista eroista eivätkä kahdesta koodista.

Syy siihen, miksei kahden koodin tutkimuksesta ole enempää empiirisiä näyttöjä tässäkin kirjassa esillä, on osaksi se, että tulokset niin usein ovat olleet mitään sanomattomia. Massiivisin yritys selvittää koodien mahdollisia kieliopillisia eroja oli Turnerin ja Mohanin tietokoneitse käsittelemä 110 lapsen aineisto, jossa 350 kieliopillisen piirteen avulla koetettiin paljastaa sosiaalisesta taustasta riippuvia kielellisiä muuttujia. Tuloksia ei saatu. Tästä voidaan päätellä ainakin se, ettei kielellinen deprivatio, mikäli sellaista on, ole kieliopillista deprivatiota, vaan jotakin paljon vaikeammin konkreettistettavaa ja tavoitettavaa. Sitäkin hämmästyttävämpää on, että saksalaiset Bernsteinin omaksumat Roeder, Oevermann ja Reichner ovat saaneet näkyville luokkaeroja jopa kirjoitetusta kielestä. Erot ovat nimen-

omaan erilaisten kieliopillisten ilmiöiden, lähinnä lausekonstruktoiden suhteellisuudessa taajuudessa.

Amerikkalaiset Hess ja Shipman ovat tehneet usein siteeratun tutkimuksen äitien käyttäytymisestä opetustilanteissa. Yliopiston kochuoneessa tehdyissä kokeissa he saivat tuloksia, jotka viittaavat siihen, että amerikkalaiset keskiluokan äidit ovat parempia lastensa ohjaajia kuin työväenluokan äidit, koska he selvisivät koetilanteesta annetusta opetusmateriaalista paremmin nelivuotiaiden lastensa kanssa. Tämän tutkielman yhteyteen Loman on liittännyt psykologi Ginsburgin kirjoituksen, joka puolestaan suhtautuu moisiin vaikkakin tilastollisesti merkitseviin eroihin varsin skeptisesti. Ensinnäkin hän toteaa, ettei tilastollinen merkitsevyys suinkaan aina tarkoita samaa kuin psykologinen merkittävyys. Toiseksi tällaisen koetilanteen synnyttämä virhelähde piilee siinä, että tilanne on huomattavasti tutumpi keskiluokan kokeneille kuin työväenluokasta tuleville. Siksi he todennäköisesti käyttäytyvät luontevammin ja tulokset muodostuvat heille edullisemmiksi. Ja vihdoin tällaiset kokeilut Ginsburgin mielestä yliarvioivat vanhempien mahdollisuuksia vaikuttaa lapsen kehitykseen. Jos näin ajateltaisiin, sanoo Ginsburg, useimmat vanhemmat olisivat suorastaan vaarallisia lastensa kognitiiviselle kehitykselle, koska heillä ei ole juurikaan psykologista koulutusta tai tietoa lapsen kielellisen kehityksen vaiheista. Hän esittää kantanaan, että lapsen oppiminen on suureksi osaksi itsestään ohjautuvaa ja motivoitunutta. Lapset siis itse kontrolloivat suurinta osaa oppimisestaan, eivät heidän vanhempansa.

Varsin kiinnostavia väitteiltään ja asenteiltaan ovat amerikkalaisten kompensatorisen opetuksen kannattajien Bereiterin ja Engelmanin kokeilut, joita he ovat tehneet Bernsteinin hengessä, joskin sen tavallaan väärin ymmärtäen. Nämä amerikkalaiset psykologit, joilla ilmeisesti ei ole lingvististä koulutusta, lähtevät

siitä vankasta käsityksestä, että amerikkalainen alemman työväenluokan lapsi ei osaa kouluun tullessaan oikeastaan mitään kieltä ja siitä syystä hänelle on opetettava englannin kieli eräänlaisina rakennedrilleinä, siis aivan kuin vieras kieli. Heidän perustelunsa ovat kielen-tutkijasta suorastaan uskomattomia: ensinnäkin he rinnastavat työväenluokan lapset kuuroihin ja väittävät, että kumpikin lapsiryhmä on samalla tavoin kulttuurisesti deprivoitunut. Lisäksi heidän käsityksensä mukaan nämä lapset eivät osaa »ääntää lauseita kunnolla» eivätkä voi sen vuoksi niitä ymmärtääkään! Heidän lauseensa ovat »jättiläissanoja», eivätkä he pysty jakamaan lausetta sanoihin; he eivät erota prepositioita ja konjunktioita toisistaan, jos ne ovat äänteellisesti kovin lähekkäin, ja tästä syystä he eivät käsitä esimerkiksi morfeemijonoa »if it is in there». Bereiterin ja Engelmanin edustama ilmiö on varoittava esimerkki siitä, mitä tapahtuu, kun lingvistit sosiaalista vastuuta välttään jättävät yhden keskeisen kentän maallikkojen haltuun. Tällaisia harhakäsityksiä vastaan onkin Yhdysvalloissa koettanut taistella tunnettu kielentutkija William Labov, jolta tässä kokoelmassa on kuuluisa poleeminen artikkeli »The logic of non-standard English». Erinomaisena New Yorkin mustan nuorison kielen tutkijana ja oivallisten kenttämenetelmien kehittäjänä Labov pystyy perustellen osoittamaan puheet »alaluokan» kielen epäloogisuudesta ja köyhyydestä pedagogisen psykologian moderniksi mytologiaksi. Matrifokaalisesta alakulttuurista tulevat mustat lapset menestyvät koulussa huonosti, koska heidän toveripiirinsä kulttuuri poikkeaa niin ratkaisevasti koulun omasta: koulumenestystä ei yksinkertaisesti näissä piireissä arvosteta. Labov huomauttaa myös, että olisi asetettava pohdiskeltavaksi, ovatko kaikki keskiluokan kielelliset käytänteet todella matkimisen arvoisia ja tavoiteltavia. Voitaisiin esimerkiksi kiinnittää huomiota yleistyvään onttoon monisanaisuuteen ja ste-

reotypioihin, jotka toisesta tyylistä puutuvat. Labovin mukaan olisikin syytä ajatella koodien sijasta puhuttavan *tyyleistä*; nehan ovat suhteellisia käsitteitä jo määritelmän mukaan.

Kaikkien kirjoittajien hyväksymä objektiivinen tosiseikka on, että erilaisista yhteiskunnallisista oloista tulevat lapset menestyvät eri tavoin koulussa ja että voidaan jossain määrin sosiaaliryhmän perusteella ennustaa, minkäsuuntaista tämä menestyminen on. Joissakin tapauksissa on ehkä konkreettisissa suorituksissa vain vähäinen ero, joissakin suurempi. Eriarvoisuus lisääntyy koulun ajan kuluessa silti kummassakin tapauksessa. Mitä on siis tehtävissä? Kirjassaan »Language, experience and school» englantilainen opettajainkouluttaja Geoffrey Thornton ehdottaa, että koulu on muutettava kielellisesti ja opettajille on annettava riittävä lingvistinen koulutus, jotta he ymmärtäisivät, mitkä vaikeudet ovat kielellisiä, ja osaisivat niitä vähentää ja jotta he toisaalta näkisivät, millainen lapsen kielellinen potentiaali todella on. Tämä asettaa tietysti haasteen kielentutkimukselle — lähinnä juuri sosiolingvistiikalle. Saksan liittotasavallassa on etenkin Hessenissä kehitelty kouluohjelmaa, joka ei olisi kompensatorinen vaan pikemminkin *emansipatorinen*. Tässä ohjelmassa on siis otettu kantaa aivan keskeiseen kysymykseen: onko tarkoitus sopeut-

taa kaikista yhteiskuntaryhmistä tulevat lapset yhden luokan luomalla koulujärjestelmällä keskiluokan tavoille, vai voidaanko sopeuttamisen vaihtoehdoksi ajatella tiedostamista. Tämä jälkimmäinen vaihtoehto tarkoittaa sitä, ettei alakulttuurista enempää kuin tietystä kielimuodostakaan tarvitse chdoitta luopua yhteiskunnallisen »menestymisen» vuoksi.

Uudistuksia kaivataan oikeastaan kolmella tasolla: *motivaation* kohottamiseksi on oltava yhteydessä vanhempiin ja luotava kodin ja koulun säännöllinen vuorovaikutus; *organisaatiotasolla* koulun sisältö- ja menetelmä uudistus on välttämätön (kyse ei ole siis pelkästä koulumuodon muutoksesta); vihdoin *tiedonvälittämistasolla* olisi lapsen oma kokemus otettava mukaan oppimisen rakennusaineeksi ja lähtökohdaksi — myös äidinkielessä. Sanomattakin lienee selvää, että uudistukset liittyvät osana laajempaan kysymykseen siitä, pitäisikö koulun olla staattista yhteiskuntaa säilyttävä vai uudistuksia mahdollistava ja luova laitos.

Toivoisi Lomanin toimittamaa kirjaa luettavan Suomessakin huolellisesti. Näin välttyttäisiin turhilta ajatustottumuksilta, jotka antavat vinoutuneen kuvan lasten kielellisestä potentiaalista ja saattavat johtaa koulusuunnittelua harhaan.

Auli Hakulinen